

Niestępski, Jerzy

Rys historyczny kaznodziejstwa XX wieku

Studia Teologiczne 21, 127-133

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JERZY NIESTĘPSKI

RYS HISTORYCZNY KAZNODZIEJSTWA XX WIEKU

Treść: Wstęp; 1. Geneza ruchu kerygmaticznego; 2. Homilia jako synteza elementów biblijnych i antropologicznych; Zakończenie.

Wstęp

Początek XX wieku wielu autorów¹ przyjmuje jako czas narodzin współczesnego ruchu homiletycznego. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku, określił głoszenie kazań jako *gravissimum officium*. Szczególne znaczenie dla rozwoju dwudziestowiecznego kaznodziejstwa miała wydana w tym samym roku encyklika Benedykta XV *Humani generis redemptionem*. Określano ją jako „wielką kartą kaznodziejstwa”. Papież nakreślił w niej wzorcowy obraz kaznodziei, ukazał cel przepowiadania oraz rodzaje i sposób głoszenia słowa Bożego. Oprócz omówienia pewnych elementów i wskazań teoretycznych, encyklika podaje równocześnie wiele pouczeń praktycznych. Benedykt XV skoncentrował swą uwagę na problemie znalezienia i zastosowania nowych form homiletycznych, które przyczyniłyby się do podniesienia poziomu ówczesnego kaznodziejstwa.

1. Geneza ruchu kerygmaticznego

Na początku XX wieku, aż do lat trzydziestych, główny środek w skutecznym oddziaływaniu kaznodziejstwa widziano w odnowionej formie i metodzie przepowiadania. Zgodnie z encykliką Benedykta XV podkreślano, że kaznodziejstwo ma na celu wyjaśniać prawdę podaną przez Boga oraz budzić i rozwijać życie nadprzyrodzone w duszach słuchaczy.

¹ K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele Katolickim*, Kraków 1994, s. 42

W dydaktyce homiletycznej zwracano mniej uwagi na treść, a więcej na stronę formalną kazania. Można stwierdzić, iż dominował kierunek retorycznej odnowy kaznodziejstwa.

Prace teoretyków kaznodziejstwa koncentrowały się głównie wokół znalezienia i zastosowania nowych form homiletycznych, które przyczyniłyby się do podniesienia poziomu przepowiadania słowa Bożego.

Na szczególną uwagę zasługują wysiłki czterech przedstawicieli ruchu homiletycznego z pierwszej połowy XX wieku. Są to: Paul Wilhelm Keppler, Ottokar Prohaška (1858 – 1927), Tihamer Toth (1889 – 1939) i Robert Linhardt (1893 – 1958). Autorzy ci byli pionierami ruchu odnowy kaznodziejstwa, który w swej pierwszej fazie dążył do odrodzenia przepowiadania słowa Bożego poprzez nową formę. Poszli oni śladami P.W. Kepplera, który do tej nowej formy przeniósł w początki XX wieku wartości wypracowane przez siebie jeszcze w poprzednim stuleciu.²

Właściwe dla drugiej połowy XX wieku przekonanie, iż homilia jest optymalną formą współczesnego przepowiadania kościelnego nie pojawiło się w homiletyce nagle, lecz dojrzywało stopniowo. Nowa refleksja teologiczna, odnowa biblijna, ruch liturgiczny, ruch katechetyczny, ekumenizm i Sobór Watykański II stały się czynnikami wpływającymi na rozwój odnowy kaznodziejstwa³. Dotychczasowa preferencja kazań katechizmowych ustąpiła na rzecz zorientowanego biblijnie i liturgicznie kaznodziejstwa.

Kazanie katechizmowe stawało się nieaktualne. Dlatego zaczęto coraz częściej wracać do homilii. Przyczyny tego stanu rzeczy należy szukać przede wszystkim w zmieniającej się świadomości homiletycznej. Była ona rezultatem ruchu odnowy kaznodziejstwa, jaki rozwinął się przed II wojną światową a zwłaszcza po niej. W dziejach ruchu odnowy kaznodziejkiej na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat wyróżnia się trzy kierunki. Pierwszy z nich poprawę skuteczności kaznodziejstwa upatrywał w odnowionej formie i metodzie, drugi – w treści, a trzeci – w podstawach teologicznych.

Postępująca laicyzacja życia, osłabienie wiary w szerokich warstwach społecznych, zanikanie praktyk religijnych – mające miejsce w latach trzydziestych XX wieku, były zjawiskami, które zmuszały Kościół do pogłębionej refleksji dotyczącej skuteczności przepowiadania słowa Bożego. W wyniku tej refleksji dostrzeżono, że istotnym proble-

² K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa*, dz. cyt. s. 423-433.

³ A. LEWEK, *Współczesna odnowa kaznodziejstwa*, Warszawa 1980, z. 1 s. 44-64.

mem przepowiadania jest nie tylko jego metoda, struktura, styl czy język, lecz przede wszystkim treść. Zaczęto się zastanawiać nie tyle nad tym jak, ale co przepowiadać.⁴

Wyrazem tego nurtu była twórczość teologiczna J.A. Jungmanna.⁵

W opinii tego autora, kaznodziejstwo nie może być jedynie popularyzowaniem dotychczasowej teologii, lecz winno stać się głoszeniem Ewangelii.⁶ Powinno ono omawiać prawdy Boże nie w porządku katechizmowym, ale zgodnie z duchem objawienia, a więc: Boży plan i historię zbawienia ludzkości.⁷ Punktem centralnym w tym kaznodziejstwie ma być mowa zbliżona do języka Ewangelii, to znaczy plastyczna, poruszająca wyobraźnię, wolę i uczucia.⁸

Według Jungmanna teologię powinniśmy znać, przepowiadać zaś musimy kerygmę. Kaznodziejstwo może zdynamizować głoszenie kerygmatu zawartego w Ewangelii.

Idee Jungmanna zostały rozwinięte przez jezuitów ze środowiska uniwersyteckiego w Innsbrucku. Poddali oni ostrej krytyce teologię scholastyczną. Zarzucili, że pojęciowa struktura tej teologii pogłębia rozdzwięk między chrześcijaństwem a współczesnym światem. Wskazując na te braki, wysunęli postulat teologii kerygmatycznej, opartej na źródłach biblijnych i wiążącej przepowiadanie z życiem.

Postulowana teologia winna mieć charakter egzystencjalny to znaczy powinna dotyczyć problemów życiowych duszpasterzy i wiernych. Teologia taka nie rozważa problemów, których rozwiązanie jest potrzebne do integralności systemu naukowego. Ponadto według nowej teologii duszpasterskiej teologia kerygmatyczna winna być: chrystoprologiczna, dynamiczna, wzruszająca uczuciowo i stosująca typ poznania pośredniego.

Porządek głoszenia prawd Bożych wyznacza nie katechizm, ale Boży plan zbawienia – historia zbawienia. Ruch kerygmatyczny uświadomił teologom i duszpasterzom rolę i znaczenie Pisma św.

W kaznodziejstwie najbardziej odpowiednią formą przepowiadania jest homilia.⁹

Idee J. A. Jungmanna utworzyły podwalinę do nowego kierunku w teologii, zwanego kerygmatyką. Sięgała ona do istotnych prawd Pi-

⁴ K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa*, dz. cyt. s. 434.

⁵ J. A. JUNGSMANN, *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung*, Freiburg 1936.

⁶ K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa*, dz. cyt. 435.

⁷ P. KIELAR, *Teologia w kaznodziejstwie (Kerygmatyka)*. AK 56 (1964) t. 67 s.57.

⁸ M. RZESZEWSKI, *Współczesna sytuacja kaznodziejstwa*, AK 74 (1970), s. 95.

⁹ B. PRZYBYLSKI, *Teologia słowa Bożego*, AK 56 (1967), s. 10.

sma Świętego. Biblia była rozumiana jako żywe, zbawcze słowo będące wezwaniem Boga skierowanym ku człowiekowi.

Kaznodziejstwo sięgnęło do centralnych prawd chrześcijaństwa, czyli do Tajemnicy Paschalnej Chrystusa.

Rzecznikiem takiego ujęcia, zwłaszcza w teorii przepowiadania, był FX. Arnold (1898-1969). Przepowiadanie pojmował on jako słowo Boże i ludzkie zarazem, przez które dokonuje się zbawcze pośrednictwo Kościoła. Kazanie ma z istoty swojej budzić i umacniać wiarę. Jest ono „służbą wierze”. Poruszając problematykę skuteczności słowa Bożego, FX. Arnold wskazuje na to, iż słowo przepowiadane nie może być traktowane jako słowo o zbawieniu, ale ono ma być uważane za udzielające zbawienia.

Przełomowe znaczenie dla rozwoju kerygmatycznej odnowy kaznodziejstwa miała twórczość homiletyczna jednego z najwybitniejszych homiletów niemieckich Viktora Schurra (1898 – 1971). Przez przepowiadanie Schur rozumie posługę zbawienia w relacji do współczesnego świata. Biblia jest dla niego źródłem przepowiadania. W celu aktualizacji treści zbawczej, winno uwzględnić współczesną rzeczywistość świata i ludzi.

Ruch kerygmatyczny przyczynił się do treściowej odnowy kaznodziejstwa przez to, iż domagał się przepowiadania istotnych treści teologicznych, postulując w akcie przepowiadania aktualizowanie orędzia zbawczego. Nie wypracował jednak zasad pozwalających w sposób właściwy odczytać kerygmat biblijny.¹⁰

Próby przystosowania zasad hermeneutycznych do potrzeb kaznodziejstwa podjęli inni homileci: B. Dreher, F. Kamphaus, A. Höfer, M. Seitz, G. Hierzenberger i inni.¹¹ Ich opracowania dotyczące teorii kaznodziejstwa, podobnie jak pomoce kaznodziejskie, wskazują na jedno: dziś nie wystarcza już odczytywanie treści biblijnych, opierające się na kontekście liturgicznym lub na tzw. wycuciu. Biblia jako tworzywo homiletyczne jest zbyt poważnym źródłem, by jej treści odczytywać powierzchownie i interpretować je subiektywnie.

Z ruchu kerygmatycznego wyrósł nowy kierunek współczesnej odnowy homiletycznej, który zmierza do wypracowania zasad i interpretacji tekstów biblijnych.

¹⁰ B. PRZYBYLSKI, *Teologia słowa Bożego*, dz. cyt. s. 10.

¹¹ W. PAZERA, *Od tekstu biblijnego do kazania*, W: J. TWARDY (red.) *Dydaktyka homiletyki*, Katowice 2001, s. 118.

2. Homilia jako synteza elementów biblijnych i antropologicznych

O ile w okresie międzywojennym słowo Boże ujmowano tylko w kategoriach poznawczych, o tyle we współczesnej teologii słowa Bożego zwraca się również uwagę na funkcję dynamiczną słowa.¹²

Według Soboru Watykańskiego II celem, do osiągnięcia którego zmierza kościelne przepowiadanie, jest w pierwszym rzędzie wiara, pojmowana nie tylko jako znajomość prawd Bożych, ale jako pełna zawierzenia i ufności odpowiedź na Boże wezwanie – wiara personalistyczna wraz z jej konsekwencjami życiowymi, a ostatecznie uwielbienie Boga i zbawienie ludzi.

Współcześnie, celem przepowiadania jest służba wierze osobowej. Obok czynnika intelektualnego i wolitywnego żywo obecny jest element personalny i egzystencjalny. Najbardziej odpowiednią formą dla osiągnięcia tego celu stała się homilia, która obok elementu poznawczego posiada czynnik egzystencjalny i personalny.¹³

Pogłębione spojrzenie na słowo Boże, jak i na wiarę, spowodowało, że homilię traktowano jako uprzywilejowaną formę przepowiadania.¹⁴

Mniej więcej do lat sześćdziesiątych XX wieku w kaznodziejstwie dominował trend określony formułą „od egzegezy do kazania”. Przepowiadanie skupiało całą swoją uwagę na przekazie treści biblijnych, które decydują o tym, iż kazanie jest słowem Bożym, słowem zbawienia i łaski. Istotną treścią przekazu homiletycznego winno być orędzie zbawcze, czyli kerygma.

Lata siedemdziesiąte przynoszą zasadniczy zwrot w kaznodziejstwie biblijnym. Homileci zauważają, że w dotychczasowym przepowiadaniu zbyt mocno akcentowano samo wyjaśnienie perykopy biblijnej. Dla niektórych homiletów celem była sama egzegeza tekstu. Człowiek ze swoimi problemami stał raczej w cieniu.

Nie negując egzegetycznej koncepcji przepowiadania, trzeba jednak stwierdzić, iż jest ona niepełna. Zbyt mało w niej miejsca na współdziałanie człowieka w zbawczym dialogu z Bogiem. Kazanie winno być wierne Bogu i człowiekowi. Powinno mieć swój wymiar biblijny i antropologiczny. W akcie przepowiadania element doktrynalny i egzystencjalny winien być zespolony w jedną całość. Stąd też mówi się dziś w kaznodziejstwie o korelacji – tekst biblijny i życie nawzajem się implikują. W przekazie homiletycznym nie może być rozdźwięku między

¹² B. PRZYBYLSKI, *Teologia słowa Bożego*, dz. cyt. s. 10.

¹³ K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa*, dz. cyt. s.442-443.

¹⁴ H. ŁYSY, *Kazanie katechizmowe czy homilia w kościelnej posłudze słowa*, dz. cyt. s. 73.

wiarą a życiem. Treści biblijne muszą być zespolone z ludzkim doświadczeniem. Tak więc, słowo Boże, poświadczane w Biblii, i życie stanowią dialektyczny układ czyli są współzależne.

Sobór Watykański II ponownie odkrył Biblię i uznał homilię jako miejsce spotkania ze zbawiającym Chrystusem. Przez takie jej rozumienie homilia staje się po wielu wiekach, wydarzeniem zbawczym, w ramach liturgii rozumianej jako szczyt życia Kościoła i pierwszą spośród licznych form przepowiadania.¹⁵

Zakończenie

Kościół przyszłości kształtuje się dziś. Przepowiadanie, ewangelizacja mają w tym swój zasadniczy udział. W dobie nowej ewangelizacji powinny się one koncentrować na centralnych tematach biblijnych oraz podstawowych prawdach wiary i moralności chrześcijańskiej Kościoła. Nowy Katechizm Kościoła Katolickiego stanowi wyznacznik problematyki duszpasterskiej i kaznodziejskiej, tym bardziej, iż systematyczny wykład prawd wiary i moralności jest w nim powiązany z przekazem biblijnym.¹⁶

GESCHICHTLICHE DARSTELLUNG DES PREDIGERAMTES IM XX. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Viele Autoren nehmen den Anfang des XX. Jahrhunderts als Beginn der modernen homiletischen Bewegung an. Besonders wichtig für die Entwicklung des Predigeramtes im XX. Jahrhundert war die Enzyklika des Papstes Benedikt XV. aus dem Jahre 1917: *Humani generis redemptionem*. Benedikt XV. konzentrierte sich auf das Problem der Erfindung und der Aufnahme von neuen homiletischen Formen, die das Niveau des damaligen Predigeramtes erhöhen. Das Predigeramt soll die Wahrheit, die uns Gott gegeben hat, erklären und zugleich das übernatürliche Leben bei den Zuhörern wecken und entfalten. Neben

---

¹⁵ K. PANUŚ, *Zarys historii kaznodziejstwa*, dz. cyt., s. 446- 447.

¹⁶ Tamże, s. 479.

Benedikt XV. gab es auch andere Vertreter der Erneuerung des Predigeramtes, wie: P.W. Keppler, O. Prohaška, T. Toth, und R. Linhardt. Neue theologische Reflexion, liturgische Bewegung, katechetische Bewegung, Ökumene und das II. Vatikanische Konzil waren die Hauptgründe dieser Erneuerung und haben dazu beigetragen, dass sich der Schwerpunkt von der klassischen Katechismuspredigt auf die Seite der biblisch und liturgisch fundierten Homilie verlängert hat. In den letzten Jahrzehnten, was die Bewegung der Erneuerung des Predigeramtes angeht, kann man drei verschiedene Richtungen feststellen. Die erste bezog sich auf die Erneuerung der Form und der Methode, die zweite auf den Inhalt und die dritte auf die theologischen Grundlagen. J.A. Jungmann hebte den Inhalt der Predigt hervor. Seine Ideen dienten als Grundlage für eine neue Richtung in der Theologie, die man Kerygmantik nannte. Andere Autoren, wie z.B. V. Schurr, einer der bekanntesten deutschen Homiletiker, verstand das Kerygma als Erlösungsdienst im Bezug zu der modernen Welt. Aus der kerygmatischen Bewegung entstand eine neue Richtung der gegenwärtigen homiletischen Erneuerung, die versucht, die Regeln und Interpretationen der biblischen Texte auszuarbeiten. Darüber hinaus soll die Homilie als Synthese von biblischen und anthropologischen Elementen verstanden werden. Diesen Sachlage kann als Tendenz der letzten Jahre verstanden werden.

Die Kirche der Zukunft wird schon jetzt bestimmt. Kerygma und Evangelisierung sollen dabei die Hauptrollen spielen und sich sowohl auf die biblischen Themen wie auch auf die Grundwahrheiten des Glaubens und der christlichen Moral der Kirche beziehen.